

PERCY BYSSHE SHELLEY: NUŽNOST ATEIZMA¹

preveo s engleskoga jezika:
DOMINIK MAČKOVIĆ
Filozofski fakultet,
Sveučilište u Zagrebu
machko134@gmail.com

NEMA BOGA

Ova negacija mora biti shvaćena isključivo u primjeni na stvaralačkog Boga. Hipoteza o prožimajućem Duhu su-vječnom s univerzumom ostaje nepoljuljana.

Poman pregled valjanosti dokaza predočenih da podrže neku tvrdnju jedini je siguran način da se dođe do istine, o čijim je prednostima nepotrebno raspredati: naše znanje o postojanju Boga predmet je od tolike važnosti da ga se ne može previše iscrpno istražiti; poradi tog uvjerenja nastavljam o ukratko i nepristrano pregledavati predočene dokaze. Najprije je nužno razmotriti prirodu vjerovanja.

Kad se umu ponudi tvrdnja, on zamjećuje slaganje ili neslaganje ideja od kojih je ona sastavljena. Zamjedba njihova slaganja naziva se vjerovanje. Mnoge prepreke stalno priječe da ta zamjedba bude neposredna; um ih nastoji ukloniti da bi zamjedba mogla biti jasna. Um je aktivan u ispitivanju s ciljem da usavrši stanje zamjedbe odnosa između sastavnih ideja tvrdnje, što je pasivno; brkanje ispitivanja i zamjećivanja navelo je mnoge da pogrešno misle da je um aktivan u vjerovanju – da je vjerovanje voljni čin – te da poradi toga um može njime upravljati. Razvijajući i nastavlajući tu pogrešku, nevjerovanju su pripisali određen stupanj zločina; a za njega je ono po svojoj prirodi nesposobno – jednako je nesposobno i za vrlinu.

Vjerovanje je stoga strast, čija je snaga, kao i kod svake druge strasti, točno proporcionalna stupnjevima uzbuđenosti.

Tri su stupnja uzbuđenosti.

Osjetila su izvori sveg znanja uma; prema tome, njihov dokaz posjeduje najsnažniju uvjerljivost.

¹ Shelley, P. B., *The Necessity of Atheism*, preuzeto s: <https://infidels.org/library/historical/percy-shelley-necessity-of-atheism/> (pristupljeno: 15. 11. 2021.).

Odluka uma, utemeljena na našem vlastitom iskustvu te izvedena iz tih izvora, tvori sljedeći stupanj.

Iskustvo drugih, koje se odnosi na prvi stupanj, predstavlja najniži stupanj.

(Gradirana ljestvica, na kojoj bi trebale biti označene sposobnosti tvrdnji da pristupe ispitu osjetila, bila bi valjano mjerilo vjerovanja koje bi im trebalo pripisati.)

Prema tome, ne može biti prihvaćeno niti jedno svjedočenje koje se kosi s razumom; razum je utemeljen na dokazu naših osjetila.

Svaki dokaz može biti svrstan u jedan od ta tri odjeljka: treba razmotriti koje argumente dobivamo od svakog od njih, što bi nas trebalo uvjeriti u postojanje Boga.

1) Dokaz osjetila. Ako bi nam se Bog ukazao, ako bi uvjerio naša osjetila u svoje postojanje, to bi otkrivenje nužno zahtijevalo vjerovanje. Oni kojima se Bog tako ukazao imaju najjače moguće uvjerenje u njegovo postojanje. Ali Bog Teologa nesposoban je za lokalnu vidljivost.

2) Razum. Ustraje se u tome da čovjek zna da je sve što jest ili imalo početak ili postoji čitavu vječnost, on također zna da je sve što nije vječno moralo imati uzrok. Kad se ovakvo rasuđivanje primijeni na univerzum, nužno je dokazati da je stvoren – dok se to jasno ne demonstrira možemo razumno pretpostavljati da je postojao čitavu vječnost. Moramo dokazati dizajn prije nego što možemo izvesti zaključak o dizajneru. Jedina ideja o uzročnosti koju možemo oblikovati izvediva je iz stalne konjunkcije objekata te posljedične izvedivosti jednog iz drugog. U bazi gdje su dvije tvrdnje dijametralno suprotne um vjeruje u ono što je najmanje nerazumljivo – lakše je pretpostaviti da je univerzum postojao oduvijek nego predočiti si biće izvan njegovih granica sposobno da ga stvori: ako um tone pod teretom jedne tvrdnje, je li olakšanje povećati neizdrživost truda?

Drugi argument, utemeljen na čovjekovu znanju o vlastitoj egzistenciji, glasi ovako. Pojedinaac ne zna samo da sad jest nego i da nekad nije bio; stoga je morao postojati uzrok. Ali naša ideja uzročnosti izvediva je samo iz stalne konjunkcije predmeta i posljedične izvedivosti jednog iz drugog, a, razmišljajući eksperimentalno, iz uzrokovanih učinaka možemo zaključivati samo primjereno tim učincima. Ali svakako postoji tvorna moć vršena putem određenih instrumenata; ne možemo dokazati da je inherentna tim instrumentima niti da je moguće demonstrirati suprotnu hipotezu, priznajemo da je tvorna moć nepojmljiva – ali

pretpostavka da je isti učinak proizvelo vječno, sveznajuće, svemoćno biće ostavlja uzrok u istoj maglovitosti, ali čineći ga još nepojmljivijim.

3) Svjedočanstvo. Potrebno je da svjedočanstvo ne bude protivno razumu. Svjedočanstvo da Bog uvjerava osjetila ljudi u svoje postojanje možemo prihvatiti ako naš um smatra manje vjerojatnim da su ti ljudi bili obmanuti nego da im se ukazao Bog. Naš razum nikada ne smije prihvatiti svjedočanstvo ljudi koji ne samo da izjavljuju da su bili očevici čuda, nego i da je Bog bio nerazuman – jer on je naređivao da se u njega mora vjerovati, nudio je najviše nagrade za vjeru, a vječnu kaznu za nevjerovanje. Možemo naređivati samo voljne radnje; vjerovanje nije čin volje; um je uvijek pasivan ili nevoljno aktivan; odatle je očito da nemamo nikakvo dostatno svjedočanstvo ili pak da je svjedočanstvo nedostatno da dokaže postojanje Boga. Prije je bilo pokazano da ono ne može biti izvedeno iz razuma. Tek oni, dakle, koji su bili uvjereni dokazom osjetila mogu mu povjerovati.

Stoga je očito da bez dokaza iz ijednog od triju izvora vjerovanja um ne može vjerovati u postojanje stvaralačkog Boga; također je očito da, s obzirom na to da je vjerovanje strast uma, nikakav stupanj zločina nije moguće pripisati nevjerovanju i da su prijekora vrijedni samo oni koji odbijaju ukloniti lažni medij kojim njihov um motri bilo koji predmet rasprave. Svaki um sklon refleksiji mora priznati da nema dokaza o postojanju Boga.

Bog je hipoteza te kao takav potrebuje dokaze – *onus probandi*² počiva na teistu. Sir Isaac Newton govori: „Hypotheses non fingo, quicquid enim ex phaenomenis non deducitur hypothesis, vocanda est, et hypothesis vel metaphysicae, vel physicae, vel qualitatum occultarum, seu mechanicae, in philosophia locum non habent.”³ Na sve dokaze o postojanju stvaralačkog Boga primijenite to vrijedno pravilo. Vidimo mnoštvo tijela koja posjeduju mnoštvo sila – znamo tek njihove učinke; nalazimo se u stanju neznanja glede njihovih biti i uzroka. Newton ih naziva fenomenima; ali ponos filozofije nije voljan priznati vlastito nepoznavanje njihovih uzroka. Fenomeni su objekti našeg pokušaja da dodemo do zaključka o postojanju uzroka koji nazivamo Bogom, velikodušno ga obdarujući svim negativnim i proturječnim svojstvima. Od te hipoteze pravimo taj opći naziv da prikrijemo naše nepoznavanje uzroka i biti. Biće zvano Bog nipošto ne odgovara uvjetima koje je propisao Newton; nosi svaki trag vela koji je isplela filozofska

² Lat. „teret dokazivanja” (op. prev.).

³ Lat. „Ne izmišljam hipoteze. Jer sve što nije izvedeno iz fenomena mora se nazivati hipotezom; a hipoteze, bilo da su metafizičke ili fizičke, ili utemeljene u stvarima okultne prirode, ili mehaničke, nemaju nikakvo mjesto u eksperimentalnoj filozofiji.” (op. prev.).

obmana da neznanje filozofa skrrije čak i od njih samih. Posuđuju niti za njezin kraj od antropomorfizama vulgarnih. Sofisti su riječi koristili za iste namjene, od okultnih svojstava peripatetika do Boyleova⁴ *effluviama* i Herschelovih⁵ trojstava ili nebula. Bog je prikazan kao beskonačan, vječan, nepojmljiv; sadržan je pod svakim negativnim predikatom koji je logika neznanja mogla izmisliti. Čak i njegovi štovatelji prihvaćaju da je nemoguće oblikovati ikakvu ideju o njemu – s francuskim pjesnikom uzvikuju:

*Pour dire ce qu'il est, il faut etre lui-meme.*⁶

(...)

O ŽIVOTU

Život i svijet, ili kako god nazivamo ono što jesmo i što osjećamo, zadivljujuće su stvari. Izmaglica familijarnosti zakriva nam čudo našeg bića. Obuzima nas divljenje pred nekim njegovim prolaznim modifikacijama, ali on sâm veliko je čudo. Što su promjene carstava, propasti dinastija s mišljenjima koja ih podržavaju, što je rađanje i odumiranje religijskih i političkih sistema – pred životom? Što su revolucije globusa koji nastanjujemo te operacije elemenata od kojih je sastavljen – u usporedbi sa životom? Što je univerzum zvijezda, i sunaca od kojih je ova nastanjena Zemlja jedno, i njihovih kretanja, i njihove sudbine – u usporedbi sa životom? Životu, tom velikom čudu, ne divimo se zato što je tako čudesan. Dobro je da smo tako familijarnošću onoga što je odmah tako sigurno i nepojmljivo zaštićeni od zaprepaštenja koje bi u protivnom upijalo i nadglasalo funkcije onoga što ima za svoj predmet.

Kad bi ikoji umjetnik, da ne kažemo sproveo u plan, ali barem u svojem umu zamislio sistem sunca, zvijezda i planeta, a da oni ne postoje, i oslikao nam riječima ili na platnu spektakl koji nam sad pruža noćni nebeski svod te ga ilustrirao mudrošću astronomije – veliko bi bilo naše divljenje. Ili da je bio zamislio prizore s ove Zemlje, planine, mora i rijeke, travu i cvijeće, i mnoštvo oblika i mase šumskog lišća, i boje koje popraćuju sunce u zalasku i izlasku, i nijanse atmosfere, zamućene ili bistre, stvari koje prije nisu postojale – uistinu bismo bili

4 Robert Boyle (1627. – 1691.) – irski filozof, kemičar, fizičar i izumitelj, smatra se jednim od začetnika moderne kemije. (op. prev.).

5 William Herschel (1738. – 1822.) – njemačko-engleski astronom i skladatelj, najpoznatiji kao otkrivač planeta Urana. (op. prev.).

6 Franc. „Da biste rekli što on jest, trebali biste biti on.” (op. prev.).

zaprepašteni te ne bi bila isprazna pohvala o takvom čovjeku reći: „Non merita nome di creatore, se non Iddio ed il Poeta.”⁷ Ali s kako se malo čuđenja gleda na te stvari, a biti ih svjestan s intenzivnim užitkom drži se za nesumnjivu odliku profinjene i izvanredne osobe. Većina ljudi ne mari za njih. Tako je sa životom – onime što uključuje sve.

Što je život? Misli i osjećaji bude se s našom voljom ili bez nje i mi se služimo riječima da ih izrazimo. Rođeni smo i naše rođenje je zaboravljeno, a naše rano djetinjstvo zapamćeno tek u fragmentima; živimo dalje i živeći gubimo poimanje života. Kako je tašto misliti da riječi mogu zadrijeti u misterij našega bića! Ispravno uporabljene možda nam mogu učiniti očitim naše neznanje – i to je mnogo. Jer što smo mi? Odakle dolazimo? I kamo idemo? Je li rođenje početak, je li smrt svršetak našeg bića? Što su rođenje i smrt?

Najprofinjenije apstrakcije logike vode pogledu na život koji je, iako zaprepašćujuće percipiju, u biti ono što je dojam naviknutosti na njegove ponavljane kombinacije ugušio u nama. On skida, takoreći, oslikani zastor s ovog prizora stvari. Priznajem da sam jedan od onih koji su nesposobni odbaciti zaključke filozofa koji tvrde da ništa ne postoji nikako drukčije nego kako je opaženo.

To je odluka kojoj se opiru sva naša uvjerenja i moramo dugo biti kuđeni prije nego što možemo postati uvjereni da je čvrsti univerzum izvanjskih stvari „tek tvar od koje građeni su snovi”. Šokantne apsurdnosti popularne filozofije uma i materije, njezine fatalne posljedice u moralu te nasilni dogmatizam u pogledu izvora svih stvari rano su me odvele k materijalizmu. Taj materijalizam zavodljiv je sistem za mlade i površne umove. Svojim učenicima dopušta da govore te ih oslobađa od mišljenja. Ali bio sam nezadovoljan pogledom koji je nudio; čovjek je biće visokih stremljenja koje „gleda i pred i iza sebe”, čije „misli lutaju kroz vječnost” osporavajući savez s prolaznošću i propadanjem, nesposobno da si zamisli uništenje; biće koje postoji, ali se nalazi i u budućnosti i prošlosti bivajući ne ono što jest, nego što je bilo i što će biti. Što god da je njegovo istinsko i konačno odredište, u njemu postoji duh neprijateljski nastrojen spram ništavila i raspada. To je priroda sveg života i bića. Sve je istovremeno središte i kružnica, točka na koju su sve stvari upućene te crta u kojoj su sve stvari sadržane. Kontemplacije poput tih, materijalizam i popularna filozofija uma i materije, podjednako odgovaraju tek intelektualnom sistemu.

Apsurdno je ući u dugo prisjećanje argumenata dostatno poznatih onim znatiželjnim umovima kojima bi se tek pisac o zakučastim temama mogao obra-

titi. Možda se najjasniji i najjači izraz intelektualnog sistema može naći u *Akademskim pitanjima* Sir Williama Drummonda.⁸ Nakon takve ekspozicije bilo bi lijeno u druge riječi prevoditi ono što bi promjenom samo izgubilo na energiji i snazi. Pregledavši točku po točku i riječ po riječ, najoštrij i intelekti nisu bili sposobni razaznati nijedan slijed misli u procesu umovanja koji nužno ne navodi na iskazani zaključak.

Što slijedi iz priznanja? Ne ustanovljuje nikakvu novu istinu, ne daje nam nikakav dodatni uvid u našu skrivenu prirodu niti u njezino djelovanje ni u nju sâmu – filozofiji, nestrpljivoj kakva jest da gradi, kao pioniru prerastanja doba ostalo je još puno posla. Ona pravi korak k tom predmetu; ona uništava pogreške i korijene pogrešaka. Ona ostavlja ono što je prečesto dužnost reformatora u političkim i etičkim pitanjima ostaviti – prazninu. Ona svodi um na onu slobodu u kojoj bi on djelovao da nema zlouporabe riječi i znakova, instrumenata koje je sâm stvorio. Pod „znakovima” podrazumijevam ono što u širem smislu taj pojam znači te ono što posebno mislim. U potonjem smislu gotovo svi poznati predmeti znakovi su koji stoje ne za sebe, nego za druge, imajući kapacitet potaknuti jednu misao koja će odvesti k nizu misli. Prema tome, naš je cijeli život obrazovanje pogrešaka.

Prisjetimo se naših senzacija iz djetinjstva. Kakvo smo posebno i intenzivno shvaćanje svijeta i sâmh sebe imali! Velik broj okolnosti društvenog života koje nam danas nisu bitne, tada su bile. Ali to nije usporedba na kojoj se želim zadržati. Manje smo prema navici od nas sâmh razlikovali sve što smo viđali i osjećali. Činilo se da te stvari, takoreći, tvore jednu masu. Postoje osobe koje su u tom pogledu uvijek djeca. Oni koji su podložni stanju zvanom sanjarenje imaju dojam kao da su njihova bića rastočena u okolnom univerzumu ili kao da je okolni univerzum upijen u njihovo biće. Nisu svjesni nikakvih distinkcija. A to su stanja koja prethode ili popraćuju ili slijede neobično intenzivno i živo shvaćanje života. Tijekom odrastanja ta sposobnost obično propada te ljudi djeluju mehanički i prema navici. Stoga su osjećaji i razum kombinirani rezultat mnoštva isprepletenih misli i niza onoga što zovemo utiscima, koji su usađeni ponavljanjem.

Svjetonazor predstavljen najprofinjenijim dedukcijama intelektualne filozofije jest jedinstvo. Ništa ne postoji drukčije nego što je opaženo. Razlika između onih dviju klasa misli razlikovanih nazivima ideja i izvanjskih predmeta tek je nomi-

8 Sir William James Charles Maria Drummond od Logiealmonda (1769. – 1828.) – škotski diplomat, parlamentarac, pjesnik i filozof; u spomenutim *Akademskim pitanjima* (1805.) pod utjecajem Humeova skepticizma napada prevladavajuće tendencije u britanskoj filozofiji, prvenstveno Reidovu „filozofiju zdravog razuma”. (op. prev.).

nalna. Ako slijedimo istu misaonu nit, postojanje određenih pojedinih umova, slično onome što se sad koristi za ispitivanje vlastite prirode, također biva razotkriveno kao zabluda. Riječi „ja”, „ti”, „oni” nisu znaci nikakve stvarne razlike koja postoji u sklopu time ukazanih misli, nego su tek oznake iskorištene da pokažu različite modifikacije jednog uma.

Neka se ne pretpostavlja da ova doktrina izlaže monstruožnu pretpostavku da sam ja, osoba koja sad piše i misli, taj jedan um. Ja sam tek njegov dio. Riječi „ja”, „ti” i „oni” gramatička su sredstva izumljena tek radi slaganja te su lišena intenzivna i isključiva smisla koji im se inače pripisuje. Teško je naći pojmove koji bi bili dostatni izraziti tako suptilnu koncepciju poput one kojoj nas je odvela intelektualna filozofija. Na onom smo rubu gdje nas riječi napuštaju i kakvog li čuda ako nam se zavrti kad pogledamo u mračni ambis našega neznanja!

Odnose među stvarima svaki sistem ostavlja nepromijenjenima. Pod riječju „stvari” neka se podrazumijeva bilo koji predmet misli, tj. bilo koja misao na koju je bilo koja druga misao primijenjena s poimanjem razlike. Odnosi tih misli ostaju nepromijenjeni – to je materijal našega znanja.

Što je uzrok života? Odnosno, kako je stvoren ili koje su sile različite od života djelovale ili djeluju na život? Svi zabilježeni naraštaji čovječanstva do iznurenosti su se zaokupljali domišljanjem odgovora na to pitanje, a rezultat je bio – religija. Ipak, da temelj svih stvari ne može biti um, kao što popularna filozofija tvrdi, dostatno je očito. Um, dokle imamo ikakvo iskustvo o njegovim svojstvima – a koliko je argument isprazan onkraj tog iskustva! – ne može stvarati, može tek percipirati. Za njega je rečeno da je također i uzrok. Ali uzrok je samo riječ koja izražava određeno stanje ljudskog uma u pogledu načina na koji je shvaćena povezanost između dviju misli. Ako netko želi znati kako se nezadovoljavajuće popularna filozofija nosi s tim velikim pitanjem, trebaju samo nepristrano promisliti o načinu na koji se misli razvijaju u njihovim umovima. Beskonačno je nevjerojatno da je uzrok uma, tj. postojanja, sličan umu.

O BUDUĆEM STANJU

Pozamašna većina ljudskih bića u svim erama i narodima imala je uvjerenje da nastavljamo živjeti poslije smrti – te očigledne obustave svih funkcija osjetilne i intelektualne egzistencije. Čovječanstvo nije bilo zadovoljno ni pretpostavljanjem one vrste bića koju su neki filozofi pokušali dokazati – prvenstveno, razlaganja sastavnih dijelova mehanizma živog bića na njegove elemente te nemogućnosti najsitnije

čestice da podnese i najneznatnije umanjene. Grčevito su se držali ideje da su osjetilnost i misao, koje su razlikovali od njihovih predmeta pod nekolicinom naziva za duh i tvar, prema vlastitoj prirodi manje podložni razlaganju i propadanju te da će, kad tijelo bude bilo razloženo na elemente, princip koji ga je animirao ostati stalan i nepromijenjen. Neki filozofi – te oni koji su nas zadužili najnevjerojatnijim otkrićima u fizičkoj znanosti – s druge strane pretpostavljaju da je inteligencija tek rezultat određenih kombinacija među česticama svojih predmeta; a oni među njima koji vjeruju da živimo poslije smrti pozivaju se na intervenciju nadnaravne sile koja će prevladati sklonost inherentnu svim materijalnim kombinacijama – razlaganju te apsorpciji u druge oblike.

Pratit ćemo razmišljanje koje je u tim dvama slučajevima dovelo do navedenih stavova te pokušati otkriti što bismo trebali misliti o pitanju takve presudne važnosti. Analizirat ćemo ideje i osjećaje koji tvore suprotstavljena uvjerenja te pažljivo uspostaviti razliku između riječi i misli. Doved ćemo pitanje pred sud iskustva i činjenica te pitati se, uzevši u obzir našu prirodu u njezinoj potpunosti, kakvo rasvjetljenje pruža suzdržan i sveobuhvatan pregled njezinih sastavnih dijelova, što bi nam omogućilo da sa sigurnošću utvrdimo živimo li poslije smrti ili ne.

Ispitivanje tog predmeta zahtijeva da on bude lišen svih onih pobočnih tema koje su s njime povezane u općem mnijenju ljudi. Postojanje Boga i buduće stanje nagrada i kazni potpuno su strani predmetu. Ukoliko bi se dokazalo da svijetom vlada Božanska Sila, utoliko nikakav zaključak u korist budućeg stanja ne bi mogao biti nužno izveden iz tih okolnosti. Uistinu se tvrdilo da će Bog, budući da se dobrota i pravednost ubrajaju u njegove atribute, kreposnima nadoknaditi patnje koje su doživjeli tijekom života te da će svako osjetilno biće koje ne zaslužuje kaznu učiniti zauvijek sretnim. Ali taj stav, koji bi bilo zamorno i bespotrebno razviti te izložiti, ne zadovoljava nikoga i presijeca čvor koji mi sad želimo razvezati. Nadalje, ukoliko bi s druge strane bilo dokazano da misteriozni princip koji regulira tijek događaja u univerzumu nije ni inteligentan ni osjetilan, utoliko ipak ne bi bilo nedosljedno istovremeno pretpostaviti da animirajuća sila nadživljava tijelo koje je animirala sukladno zakonima jednako neovisnima o ikojem nadnaravnom činitelju, kao i oni preko kojih je prvotno bila ujedinjena s njim. Također, ukoliko bi buduće stanje jasno bilo dokazano, utoliko ne bi slijedilo da će to biti stanje kazne ili nagrade.

Riječju „smrt” opisujemo ono stanje u kojem bića slična nama naizgled prestaju biti ono što jesu. Više ih ne čujemo kako govore niti ih vidimo kako se kreću.

Ako imaju opažaje i dojmove, mi u njima više ne sudjelujemo. Nije nam poznato ništa, osim da se ti vanjski organi i sva ta fina tekstura materijalne građe, bez kojih nemamo iskustva koja život i misao mogu podržati, rastaču i bivaju raštrkani. Tijelo je položeno pod zemlju i nakon određenog perioda ne preostaje ni natruha njegova oblika. To je ono razmatranje neiscrpane melankolije čija sjena pomračuje blještavilo svijeta. Prosječnog promatrača obuzima malodušnost pred prizorom. Uzalud se opire uvjeravanju groba da mrtvi uistinu prestaju biti. Truplo pod njegovim nogama proriče mu sudbinu. Oni koji su mu prethodili i čiji je glas godio njegovom uhu, čiji je dodir uzvraćao njegov poput slatka i nježna plamena, čija je pojava bacala vizionarsko svjetlo na njegov put – njih više ne može susresti. Osjetilni organi uništeni su, a intelektualne operacije ovisne o njima nestale su s vlastitim izvorima. Kako truplo može vidjeti i osjećati? Oči su mu izjedene, a srce mu je crno i nepomično. Kakav međuodnos mogu dvije hrpe trule gline i mrvljivih kostiju imati? Kad budete mogli otkriti gdje prebivaju boje izbljedjela cvijeta ili glazba slomljene lire, potražite život među mrtvima. Takva su tjeskobna i užasnuta razmatranja prosječnog promatrača, iako ga popularna religija često sprječava da ih prizna, čak i samome sebi.

Prirodni filozof uz svima zajedničke osjećaje potaknute događajem smrti vjeruje da s više sigurnosti vidi da je smrt popraćena uništenjem osjećanja i misli. On promatra kako se mentalne moći povećavaju i blijede zajedno s tjelesnim moćima te se čak prilagođavaju najnestalnijim promjenama naše fizičke prirode. San obustavlja mnoge sposobnosti vitalnog i intelektualnog principa; pijanstvo i bolest će ih privremeno ili trajno poremetiti. Ludost ili slaboumnost mogu potpuno zagušiti najodličnije i najfinije od tih moći. U staroj dobi um postupno vene – kao što je rastao i dobivao na snazi zajedno s tijelom, tako sada zajedno s tijelom zapada u oronulost. Zasigurno su to uvjerljivi dokazi da, čim tjelesni organi podlegnu zakonima nepomične tvari, osjetilnost, percepcija i razumijevanje dolaze kraju. Moguće je da ono što nazivamo mišlju nije pravo biće, nego ništa više od odnosa između određenih dijelova te beskonačno raznolike mase od koje je ostatak univerzuma sastavljen i koja prestaje postojati čim ti dijelovi promijene svoj položaj u odnosu jednih na druge. Prema tome, boja, zvuk, okus i miris postoje tek relativno. Ali neka misao bude razmatrana samo kao neka neobična supstanca koja prožima i uzrokuje animaciju živih bića. Zašto bi trebalo pretpostaviti da je ta supstanca suštinski različita od svih drugih te izuzeta od podložnosti onim zakonima od kojih nijedna druga supstancija nije izuzeta? Uistinu je različita od svih drugih supstancija, kao što se elektricitet, svjetlost, magnetizam te sastavni dijelovi zraka i zemlje razlikuju od svih ostalih. Svaka od njih podložna je promjeni, propadanju i preobrazbi u druge oblike. Ipak razlika između svjetlosti i zemlje vjerojatno nije veća od one koja postoji između života

ili misli i vatre. Razlika između dviju potonjih stvari nikad nije uzimana kao argument za vječnu trajnost ijedne od njih u onom obliku u kojem su nam se prvi put mogle ukazati. Zašto bi razlika između dviju potonjih supstanci bila argument za produljenje postojanja jedne, a ne druge, kad je postojanje obiju došlo do svojeg očiglednog ukinuća? Reći da vatra postoji, a da ne očituje nikakva svojstva vatre, poput svjetla, topline itd., ili da princip života postoji bez svijesti, sjećanja, žudnje ili poticaja, znači nezgrapnim iskrivljenjem jezika odustati od afirmacijske strane rasprave. Reći da životni princip može postojati raspoređen među različitim oblicima, znači tvrditi ono što ne može biti potvrđeno ni kao istinito ni kao lažno, nego ono što, ako bi bilo istinito, uništava svaku nadu u postojanje nakon smrti u svakom smislu u kojem taj događaj može pripadati ljudskim nadama i strahovima. Međutim, pretpostavite da se intelektualni i vitalni princip na najznačajniji i bitni način razlikuje od svih drugih poznatih supstancija, da one imaju neku međusobnu sličnost u kojoj on ni u kojoj mjeri ne sudjeluje. Na koji način bi taj ustupak mogao biti učinjen argumentom za njegovu neuništivost? Sve što vidimo ili znamo nestaje i mijenja se. Život i misao uistinu su različiti od svega ostalog. Ali da oni preživljavaju taj period izvan kojega nemamo nikakvo iskustvo o njihovom postojanju – takva distinkcija i različitost ne pružaju ni trunku dokaza, a ništa do naših žudnji nije nas moglo navesti da nagađamo ili zamišljamo.

Jesmo li postojali prije rođenja? Teško je zamisliti da je to moguće. U generativnom principu svake životinje i biljke postoji moć koja prisvaja sebi homogene supstancije. To jest, odnosi između određenih elementarnih čestica tvari prolaze kroz promjenu i podliježu novim kombinacijama. Jer kad koristimo riječi: „princip”, „moć”, „uzrok” itd., ne namjeravamo izraziti nikakvo stvarno biće, nego samo pod te pojmove klasificirati određeni niz supstojećih fenomena; ali neka bude pretpostavljeno da je taj princip određena supstancija koja izmiče opažajima kemičara i anatora. Zasigurno je moguće – iako je poprilično nefilozofski ustvrđivati mogućnost da mnijenje može biti dokaz njegove istine. Vidi li, čuje li, osjeća li on prije kombinacije s onim organima o kojima osjetilnost ovisi? Umuje li, zamišlja li, razumije li on bez onih ideja koje samo osjetilnost može prenijeti? Ako nismo postojali prije rođenja, u vrijeme kad su dijelovi našeg bića o kojima misao i život ovise bili isprepleteni, ako nema razloga da pretpostavimo da smo postojali prije tog vremena u kojem naše postojanje očito započinje, onda nema temelja za pretpostavljanje da ćemo nastaviti postojati nakon što naše postojanje očito bude prestalo. Što se misli i života tiče, isto će se dogoditi u pogledu nas, razmatranih pojedinačno, nakon smrti, kao što se dogodilo prije našeg rođenja.

Rečeno je da je moguće da bismo trebali nastaviti postojati u nekom obliku koji nam je u sadašnjosti potpuno nezamisliv. To je iznimno nerazumna pretpostavka. Na zagovornike uništenja baca teret dokazivanja negacije pitanja čija afirmacija nije poduprta nijednim argumentom i prema vlastitoj prirodi leži izvan iskustva ljudskog razumijevanja. Prilično je lako, uistinu, oblikovati neku tvrdnju u pogledu koje ne znamo ništa, ali ne tako apsurdnu da proturječi samoj sebi i opire se pobijanju. Zamisliti mogućnost bilo čega što najdivljijoj mašti pada na pamet time je trijumfalno opravdana. Ali dovoljno je da bi takve tvrdnje trebale biti ili proturječne poznatim prirodnim zakonima ili nadilaziti ograničenja našega iskustva, čime bi njihova nevaljanost ili nevažnost trebale biti demonstrirane nama. One uvjeravaju, uistinu, samo one koji priželjkuju biti uvjereni.

Ta želja da se uvijek bude kakvim jesmo, odolijevanje nasilnoj i neproživljenoj promjeni koja je zajednička svim živim i neživim kombinacijama univerzuma je, uistinu, tajno uvjerenje koje je porodilo mnijenja o budućem stanju.

BILJEŠKA PREVODITELJA

Percy Bysshe Shelley (1792. – 1822.) bio je engleski pjesnik i spisatelj te jedan od najpoznatijih predstavnika engleskog romantizma. Iako je poginuo u pomorskoj nesreći s nepunih trideset godina, dao je izniman doprinos engleskoj književnosti brojnim poemama i pjesmama koje se i danas smatraju remek-djelima.

Rođen je u dobrostojećoj obitelji; njegov otac Timothy bio je pravnik i parlamentarni zastupnik. Od rane dobi Shelley pokazuje zanimanje za jezike, književnost, legende i mitove, ali i za znanstvene eksperimente, koji su povremeno završavali psinama – poput raznošenja ograda i panjeva barutom ili davanja električnog šoka školskom nastavniku. Tijekom školskih dana često je bio žrtvom verbalnog i fizičkog zlostavljanja, zbog čega je i kasnije tijekom života patio od noćnih mora i halucinacija.

1804. godine nastavlja školovanje u čuvenom internatu Eton, gdje, kao nekonformistički osobenjak zaokupljen znanostima i okultizmom te sklon ispadima bijesa, zarađuje nadimak „ludi Shelley”. Na Etonu potpada i pod utjecaj jednog od svojih nastavnika, Jamesa Lindla, koji ga upućuje u radove politički liberalnih i radikalnih mislioca. Pred kraj školovanja na Etonu Shelley dovršava svoje prvo djelo – gotički roman *Zastrozzi* (1810.) čiji naslovni antagonist zastupa ateistički svjetonazor koji ustvari odražava Shelleyjeva stajališta.

1810. godine započinje studij na Oxfordu, na University Collegeu, ali većinu vremena provodi u sobi čitajući ili baveći se pokusima. Shelley ondje upoznaje Thomasa Jeffersona Hogga, kasnije pravnika i njegovog biografa, koji mu postaje najbolji prijatelj i utječe na njegove političke nazore. 1811. godine Shelley, vjerojatno zajedno s Hoggom, piše esej *Nužnost ateizma*, koji zatim poštom šalje svim biskupima i dekanima fakulteta u Oxfordu. Shelley i Hogg ubrzo bivaju izbačeni s Oxforda. Shelley će kasnije, 1813. godine, prilikom izdavanja svoje poeme *Kraljica Mab* uz nju priložiti i revidiranu te proširenu verziju svojeg eseja, koju smo ovom prilikom preveli. Iako je proizvod pomalo nezrelog mladenačkog bunta, *Nužnost ateizma* dokaz je inteligencije i beskompromisnog idealizma autora i mislioca koji je tada bio tek na početku svoje stvaralačke karijere. Tijekom ostatka svojeg života Shelley je često pisao angažirane pamflete i stihove koji su se doticali raznih socijalnih, političkih i moralnih tema, poput nacionalnih pokreta za samostalnost, ateizma i sekularizma, nenasilja, slobodne ljubavi i vegetarijanstva.